

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1999

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2000

ISSN 1403-4964

Skriften är producerad vid
Institutionen för arkeologi
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg
Tel: 031 773 46 14
Fax: 031 773 51 82
E-mail: eva.englund@archaeology.gu.se

Ansvarig utgivare
Kristian Kristiansen

Redaktion
Tore Artelius
Eva Englund
Kristian Kristiansen

Grafisk formgivning
Lena Troedson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst

Layout
Eva Englund,
Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

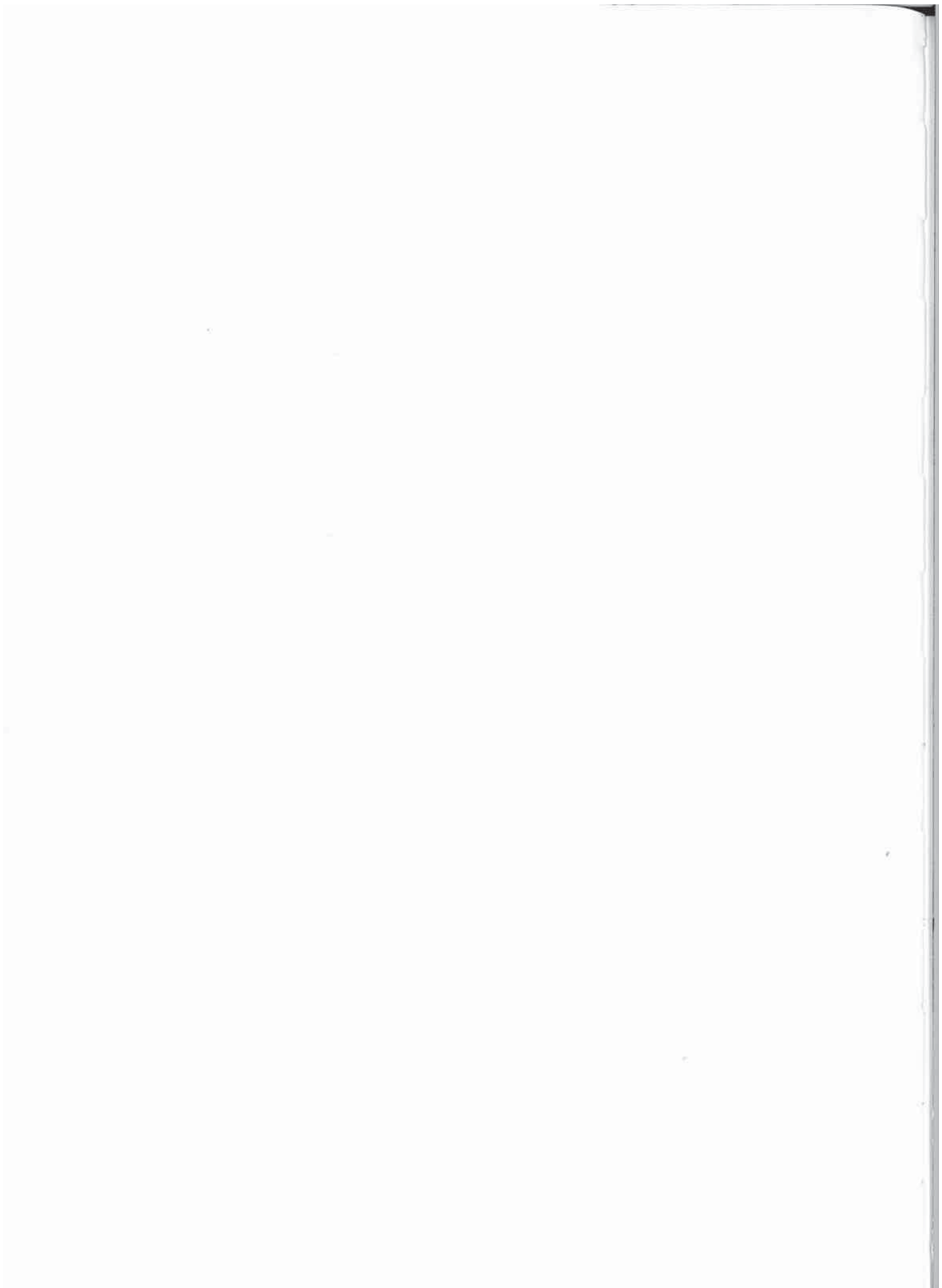
Framsida
Akvarell av Anders Andersson,
Riksantikvarieämbetet UV Väst 1999

Engelsk språkgranskning
Neil Tomkinson

Reproarbete och tryck
Livréna Grafiska AB, Kungälv

Innehåll

”Knatten” – en senmesolitisk boplats med hyddor. Arkeologisk visavi naturvetenskaplig tolkning <i>Glenn Johansson</i>	9
Generaliserad vegetationsutveckling i det bohuslänska kustlandskapets inre del under tidig järnålder <i>Sten Ekman</i>	21
Om en arkeobotanisk analys och långhus från äldre järnålder vid Fjärås Bräcka i Halland <i>Gisela Ångeby & Karin Viklund</i>	33
Allt på samma plats – om 6 000 års bebyggelse på en bohuslänsk bytomt <i>Gundela Lindman</i>	51
Fungi Imperfecti – om en ”svamp” i en halländsk begravningsritual under bronsålderns IV:e period <i>Tore Artelius, Lars Arvidsson, Margareta Ekroth-Edebo & Inger Nyström</i>	65
Hur långt sträckte sig danska kungars makt omkring år 1 000? <i>Carl Löfving</i>	75
Om hällristningar och strandförskjutning i Tanum – en analys <i>Lasse Bengtsson</i>	95
”Den stora gudens runor” Om nazistiska hällristningsexpeditioner i Sydsandinavien på 1930-talet <i>Oscar Ortman</i>	103
Spån och spånkärnor som kronologiska markörer <i>Bengt Nordqvist</i>	113
Att befolka forntiden – människor på järnåldersgården vid Sund <i>Susanne Axelsson</i>	119

Förord

Att följa upp är alltid svårare än att starta upp. Vi är därför glada över att kunna presentera den andra årgången av *"in Situ"* - Västsvensk Arkeologisk Tidskrift, och vill naturligtvis inleda med att å redaktionens vägnar tacka artikelförfattarna. Artiklarna har mycket blandat innehåll och speglar bredden i både den uppdragsarkeologiska och traditionella forskningen i Västsverige. Volymen rymmer bidrag från de numera tre "västsvenska" länen, och är på god väg att nå målsättningen - Att *"in Situ"* skall vara ett gemensamt språkrör för arkeologer vid regionens museer, myndigheter, Riksantikvarieämbetets UV och universitetet.

Några av artiklarna redovisar och diskuterar mycket efterfrågade bebyggelsearkeologiska material - Som bosättningsstruktur i senmesolitikum och hur den sällan identifierade bebyggelsen organiserats i Bohuslän under brons- och järnålder. Några artiklar lämnar bidrag till diskussionen av forsknings- och undersökningsmetodik, och speciellt belyses förhållandet mellan kontext och kunskapstillväxt. En alltid aktuell fråga i Västsverige är naturlandskapets utveckling och inte minst under senare år har rönen kommit att spela stor roll för diskussionen kring de bohuslänska hällristningarnas kronologi. Ett annat aktuellt ämne är vårt förhållningssätt gentemot det arkeologiska materialet, forntidens människor och äldre tiders arkeologi.

Glädjande är att Göteborgs anrika Fornminnesförening fr.o.m. denna utgåva engagerat sig i tidskriftens vidare öden. *"in Situ"* har även i år utgivits med ett generöst bidrag från Lennart J. Hägglunds Stiftelse för arkeologisk forskning och utbildning. Detta är vi mycket tacksamma för.

Kristian Kristiansen

Eva Englund

Tore Artelius

Hur långt sträckte sig danska kungars makt omkring år 1000?

Carl Löfving, Göteborgs universitet

Abstract

In Scandinavia, around the year 1000, society could be described as heterarchical, with changing power relations between kings and other chieftains. The Swedish realm did not exist in its medieval extent. This paper deals with the titles "thegn" and "dræng". The first appears in the place-name "Tegneby". Thegns and drængs are found in runic inscriptions together with the formula "harda godan". Sixteen Tegnebys are located along the Skagerrak coast, along the passage between Lake Vättern and Lake Mälaren and in Finland. They may be connected with King Harold Bluetooth of Denmark (reigned from c. 950 to 985) by finds of jewellery in the Hiddensee style. The inscriptions are found in northern Jutland, in southern Skåne and in the Götaland region. They are connected with King Cnut the Great of England (reigned from 1017 to 1035) and it is suggested that they were members of his "thingalid" in England. These kings exercised power between the North Sea and the Gulf of Finland.

Inledning

I prologen till *Röde Orm – sjöfarare i västerled*, berättar Frans G. Bengtsson hur kung Harald Blåtand befallde att allt folket i gränstrakterna mellan Skåne och Småland skulle låta sig kristnas. Resultatet beskrivs på följande sätt:

"...åt kungars befallningar skrattade de mest. I de trakterna nådde få mäns makt längre än deras högra arm, och från Jellinge till Göinge var lång väg även för de största kungar."

Den dåvarande åländske länsantikvarien Mats Dreijer påstår i *Det åländska folkets historia* att Ålandsöarna på denna tid hörde till Danmark och att kung Haralds berömda deklARATION på Jellingstenen att "han vann sig Danmark all och Norwæg" avser hela Norden (Dreijer 1983:228ff).

Jag återkommer till dessa uttalanden, men vill redan här understryka att de inte är oförenliga. Det som skall diskuteras i artikeln är bl.a. att man, när man diskuterar den aktuella tidsperioden, 900- och 1000-talet, måste frigöra sig från nutida begrepp, som geografiskt definierade nationer och heltäckande samhällssystem.

Utgångspunkter

Denna artikel är en del i en sedan lång tid pågående studie rörande riks bildningen i Norden. Tidigare har jag bl.a. diskuterat den kyrkliga organisationens betydelse för tillskapandet av de medeltida rikena samt betydelsen av att den dansk/engelska titeln "thegn" förekommer i ortnamnet Tegneby och på runstenar i Danmark och delar av Sverige (Löfving 1984, 1986, 1987 och 1991).

I denna artikel diskuteras lokalisering och datering av Tegnebyarna samt betydelsen av epitetet "harda godan", som ofta förekommer tillsammans med titlarna thegn och dræng på runstenar. Min tolkning är att detta tillägg kan knytas till Knut den stores engelska kungadöme. En konsekvens av utbredningen av Tegnebyarna och nämnda tolkning blir, att de tre nordiska rikena omkring år 1000 inte existerade inom de områden de hade under medeltiden, liksom att de medeltida rikena endast i begränsad omfattning hade organisatoriska rötter i det vikingatida samhället.

Det bör understrykas att förutsättningarna för maktutövning och styrning av det nordiska samhället i sen förhistorisk tid var helt olika inom de områden som sedan blev de tre rikena. Skillnaderna i förutsättningar ligger

främst i starkt varierande befolkningsstorlek/befolknings-täthet och i helt olika kommunikationsmöjligheter inom respektive region. Det danska området hade störst befolkning på den minsta ytan: Uppskattningar anger storleksordningen 400 000 personer (Löfving 1987:13) på ytan 60 000 km² dvs. ca 7 pers/km². De interna förbindelserna var goda eftersom området var litet och olika landsdelar lätt kunde nås sjövägen. Från det danska området kunde sjölederna mellan Väst- och Östeuropa kontrolleras. Stora och arbetskraftskrävande anläggningsarbeten, som saknar motsvarighet på andra håll i Norden, har organiserats av danska makthavare. (Karta se Axboe 1999:110, där även andra lämningar redovisas.) Danska potentater omnämns också i kontinentala skriftliga källor, vilket kan tolkas som att de utgjorde maktutövare som erkändes över större områden.

Inom det norska området fanns också goda förbindelser längs kusten, samt längs sjöar och älvar i de stora dalarna, men det saknade det danska områdets befolkningstäthet. Det svenska området var störst till ytan men det var kommunikationsmässigt svårt att hålla samman med stora skogar och svårforcerade vattendrag i inlandet. I de norska och svenska områdena var befolkningstätheten endast 1–2 pers/km², vilket enligt min uppfattning omöjliggör sammanhållna politiska – administrativa enheter (jfr Löfving 1987:13f, 30f).

I en tidigare artikel (Löfving 1984:199f) har jag refererat Erik Lönnroths (1977) uppfattning att det i Skandinavien under vikingatiden fanns två parallella samhällssystem. *Dels* ett samhälle där hövdingar – sjökungar – baserade sin makt på plundring, kontroll av handelsvägar eller handel. Dessa hövdingars företag påverkade stora delar av Europa och detta skildras i skaldedikterna. Hövdingarna ingick i ett samhällssystem utan motsvarighet i det dåtida Europa och de ömsom samverkade ömsom stred mot varandra. *Dels* förekom vid sidan av detta aristokratiska krigarsamhälle ett bassamhälle där smärre enheter bestående av naturliga bygder, under lokala hövdingar, framlevde en tillvaro som måste ha varit ganska skild från den som skildras i skaldedikterna.

Denna struktur synes även vara förenlig med förekomsten av "Warrior societies" och "Settled agrarian

societies" som diskuteras av Kristiansen (1999). Kristiansen behandlar främst samhällen under bronsålder och äldre järnålder men han utgår från att de viktigaste elementen i aristokratisk krigföring och följeväsande bestod i norra Europa fram till år 1000 e.Kr.

I denna artikel diskuterar jag inte bebyggelsearkeologin där många gårdsanläggningar från järnåldern dokumenterats under senare år. Jag konstaterar endast att en kontinuitet på den lokala nivån inte behöver innebära stabila förhållanden på högre nivåer (jfr Skre 1998:265 och Kristiansen 1999:182). Jag diskuterar inte heller begreppet stat utan hänvisar i detta avseende till ett tidigare arbete (Löfving 1984). För en aktuell diskussion om samhällsutvecklingen i ett långtidsperspektiv se Kristiansen (1998 kap. 3).

Ett begrepp som aktualiserats på senare år och som kan vara till hjälp för att belysa politiska förhållanden i Norden omkring år 1000 är *heterarki*. Exempelvis anför Earle "Complex societies are not so much hierarchical as they are "heterarchical" ... , meaning simply that segments have separate internal hierarchies that deflect overall social centrality." (Earle 1997:1).

Jag har också tidigare (bl.a. Löfving 1991:155f) diskuterat begreppet "peer-polity interaction", som innebär att ett antal likvärdiga enheter utvecklas, samverkar och sammanslås över en lång tidsperiod. Min utgångspunkt är att det fanns en struktur med två samhällssystem och att riksbyggnaden i Skandinavien är sekundär till kristendomens införande samt att det skeende som föregick riksbyggnaden knappast låter sig infogas i schemat: stam – hövdingadöme – stat (Löfving 1984). Enligt min uppfattning bör begreppet *heterarki*, i den meningen att övergripande bestående maktstrukturer saknades, kunna användas när man diskuterar skandinavisk samhällsstruktur omkring år 1000 e.Kr. (Beträffande begreppet se vidare Crumley 1995 och Stein 1998.)

Med en grov generalisering kan man säga, att både det europeiska skriftliga källmaterialet och det samlade socialantropologiska materialet visar att samhället i Europa under tidig medeltid - och i förindustriella samhällen i övriga delar av världen långt senare --var uppbyggt på ömsesidiga avhängighetsband mellan

överhövdingar och underlydande hövdingar med sina följen. Sådana band var oberoende av överordnade territoriella indelningar (se ex. Davies & Fouracre 1992 och Reynolds 1996). Bindningarna bestod bl.a. av släktskap, religionsutövning och behov av skydd mot utomstående fiender. Det medförde ökad prestige att vara ansluten till en ryktbar hövding, dennes anseende ökade i sin tur ju fler som anslöt sig och han skulle vara frikostig med gåvor till sina män. Dessa skulle, i strävan efter ära och ett gott eftermäle, frimodigt gå i döden för sin herre och i hjälte-diktningen prisas denna princip. Hur den verkligen praktiserades vet man givetvis mindre om.

Om en hövding på en högre nivå inte levde upp till förväntningarna, och inte kunde erbjuda förväntade resurser, kunde hans underlydande överväga att söka sig till någon annan som hade högre prestige. Detta medförde att den övergivne, med krympande maktresurser, fick försöka erinra avfällingarna om eventuella troskapsförsäkringar, vilket bör ha inneburit påtagliga praktiska problem. Enligt Bagge (1996:22) var permanent lojalitet och underkastelse till en kung, i Norge en nyhet som beskrevs i den s.k. "kungaspegeln" först under 1200-talet.

Det går inte heller att förutsätta att folkslagsbeteckningar som daner eller svear motsvarade organisatoriska enheter. Dick Harrison har nyligen, mot bakgrund av europeisk litteratur, diskuterat etnicitetens subjektiva karaktär. Han konstaterar att om någon forskare, när det gäller kontinental förhållanden, skulle ha hävdad en etnisk-terminologisk kontinuitet liknande den som är vanlig beträffande Tacitus "suiones" och nutida svear, skulle vederbörande inte ha tagits på allvar av andra än chauvinistiska lokalpatrioter (Harrison 1999:433). Harrison anför vidare. "Det var inte bara möjligt utan normalt att en etnisk term skiftade innebörd från period till period, från grupp till grupp och från människa till människa. Med tidigmedeltida etnicitet avses endast en viss typ av manifestation av gruppmedvetande, en manifestation som grundar sig på gruppmedlemmarnas egna uppfattningar av vad som konstituerar samhällets väsentliga skiljelinjer. Dessa skiljelinjer kan vara exempelvis mytiska (t.ex. en officiell tro på gemensam härkomst), kulturella (t. ex. erkännandet av visa värden och användandet av vissa typer av föremål) eller socio-ekonomiska (d.v.s. föregångare till skiljelinjer mellan stånd och klasser). Allt beror på vilka människor det gäller och i vilken situation dessa väljer att definiera sig etniskt." (a.a.:434)

Ytterligare ett förhållande som måste beaktas är att en värld bestående av några hundratals nationer är en unik och mycket sen företeelse. Antalet nationer har under historisk tid minskat drastiskt. Det var inte heller under vikingatiden och den tidiga medeltiden självklart vilka statsbildningar som skulle uppstå och vilka som skulle bli permanenta (Lindkvist 1997:20). Trots dessa förhållanden är utgångspunkten för många arkeologiska och historiska arbeten de senmedeltida nationsgränserna. Detta gäller exempelvis redovisningen av runstenar där de nationella runverken utgår från nämnda gränser.

Det får i modern forskning anses råda enighet om att, i den mån styrning över områden av storleksordning nutida nationer förekom, var sådan styrning indirekt. H.R. Loyn anför exempelvis beträffande England och kung Edgar (reg. 959–975): "There was a limit of course to what the king could achieve on his own.... He could not govern closely an area even as relatively compact as England. He had to rely on the cooperation of powerful men in his own household and elsewhere, especially on the cooperation of ealdormen, bishops, thegns and other dignitaries, ecclesiastical and lay, who in their varying ways controlled the localities." (Loyn 1984:100). B. & P. Sawyer anför beträffande skandinavisk vikingatid. "There were also rulers, and these too were ranged in hierarchies in which some were acknowledged as overlords by others. Such overlords were inherently unstable and could be ended by the defeat or the death of an overlord; few lasted more than a couple of generations.... The power of Scandinavian rulers and other lords depended on the loyalty of warriors, who had to be rewarded." (B. & P. Sawyer 1993:38f).

Den tanke som framförs i denna uppsats är att ett exempel på sådana ombud även i Skandinavien var thegnar och att en lämning av dessa från Harald Blåtands tid är Tegnebyarna. En lämning av Knut den stores överhöghet utanför England är runstenarnas thegnar och uppgifterna om nordiska medlemmar i det s.k. thingalidet.

Det måste framhållas att källmaterialet om äganderättens innehåll, liksom beträffande rättssystemet i dess hel-

het, för skandinaviska förhållanden under förhistorisk tid får anses som obefintligt. I avsaknad av samhälleliga organ som kunde garantera en äganderätt måste man räkna med att rätten satt i spjutstångs ände. Detta innebar att den enskilde fick hävda sin besittning med de följn han kunde uppbåda genom hövdingar och andra personer med maktresurser (Löfving 1987:24ff). Enligt Skre var tinget ingen arena där man krävde sin lagliga rätt (Skre 1998:12).

Vasallförhållanden förutsätter ett ordnat rättssystem, men det är givetvis tänkbart och troligt att av en hövding fördrivna motståndare ersattes av trogna män. Detta får dock anses vara en följd av våldsutövning och inte led i vasallförhållanden. Ett exempel är en gård i Skee socken, som en viss Brynjolv Ulvalde fick av Olav Digre i samband med hans erövring av Viken omkring år 1016 (Snorre, Olav den heliges saga, kap 61). Gården kan ha tillhört en av kungen besegrad motståndare.

Thegnar och drængar

Dessa titlar har sedan länge uppmärksamrats av såväl den språkvetenskapliga som den historiska vetenskapen. Det första, och ännu grundläggande, arbetet utfördes av Svend Aakjær år 1927. Aakjær fann efter en genomgång av skandinaviskt, engelskt och nordeuropeiskt källmaterial att våra nordiska thegnar och drængar en gång var kungliga följeslagare och ingick i hans hird (Aakjær 1927:28). Denna uppfattning bestreds av K. M. Nielsen (1945) som, mot bakgrund av att titlarna är mindre vanliga i uppsvenska inskrifter och att de inte är kända i den danske kungens hird under vikingatiden, fann att de inte kunde vara beteckningar för skilda rangklasser inom den kungliga hirden motsvarande de engelska *þegnas* och *drengs* (Nielsen 1945:121).

Diskussionen har därefter gått vidare (se exempelvis Moltke 1976:233–239 och Randsborg 1980:34ff). Alla författare tycks dock ha utgått från att de medeltida nationsgränserna gällde redan omkring år 1000. Mitt förslag (Löfving 1986, 1987) om en koppling mellan det Dansk/Engelska Nordsjöväldet under Knut den store och skandinaviska thegnar har diskuterats välvilligt av flera för-

fattare (P. Sawyer 1993, Stoklund 1991, B. Sawyer 1994 samt Duczko 1995. Annan uppfattning Jesch 1994:300)

Beträffande aktuella översikter rörande riksbildningen i de Skandinaviska länderna hänvisas till Helle (1993), Lindkvist (1996, 1997) och Lund (1993).

Källmaterialet

Det äldsta belägget för en thegn i Skandinavien är Glavendrupstenen på Fyn (DR nr 209). Här omtalas en Alle som "lids hedwærdan thegn". På stenen står också att han var en gode och att "Thor vigi thessa runar", vilket gör att den bör kunna dateras till tiden före Harald Blåtands enande och kristnande av det danska området, dvs. till mitten av 900-talet.

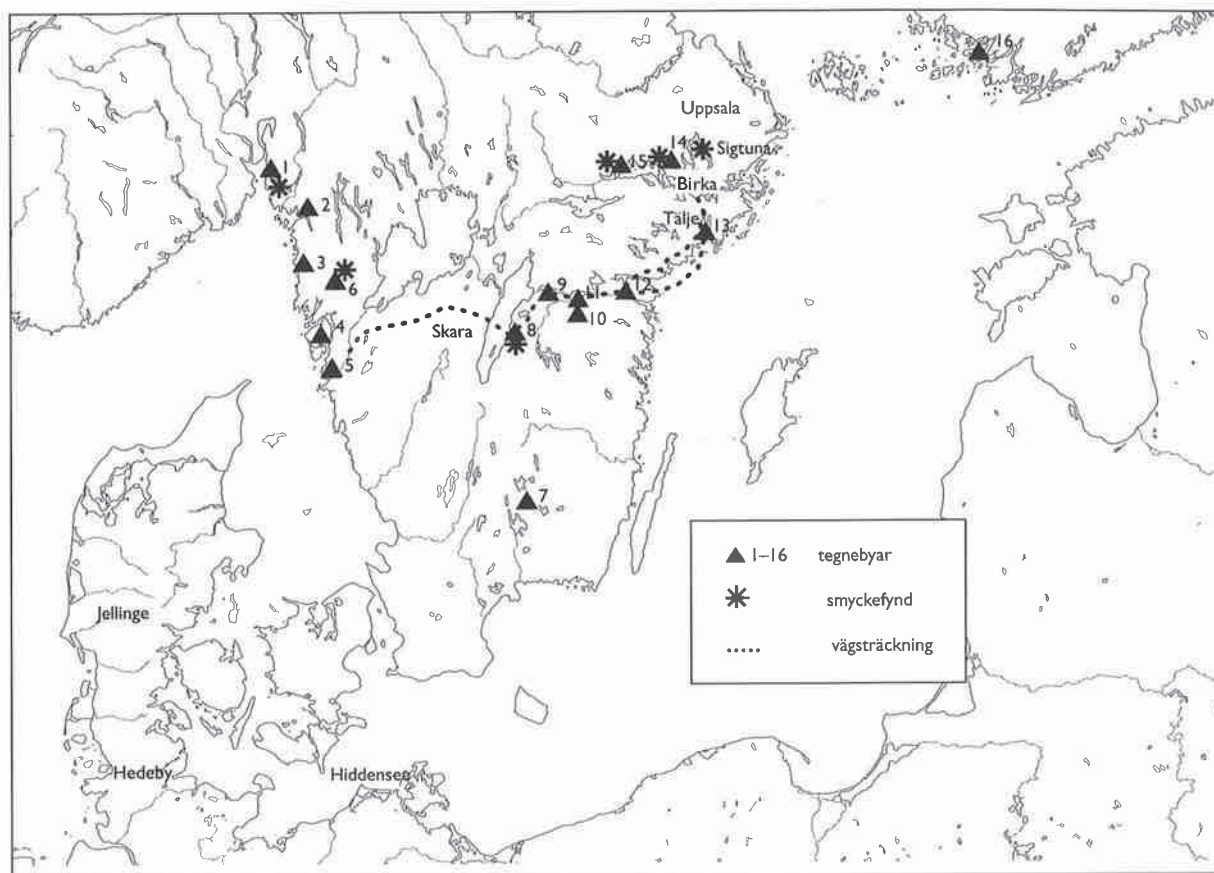
I den kommande framställningen kommer lämningar av titeln "thegn" under två tidsperioder att behandlas.

- För det första Tegnebyarna längs östra Skagerrakkusten och längs färdvägen från Västergötland till Mälaronrådet och över Ålands hav. Jag anser att dessa inrättades av Harald Blåtand under slutet av 900-talet.
- För det andra runstenar med thegnar och drængar och formeln "harda godan", vilka jag anser har samband med ett indirekt inflytande från det dansk/engelska området under perioden ca 1015–1035.

Tegnebyarna

I Skandinavien finns 16 ortnamn som klassificeras som Tegnebyar (Elgqvist, 1947:113–129). De är belägna dels längs Skagerrakkusten, dels längs en sträcka från trakten strax söder om Omberg vid Vättern genom Östergötland, via en på Mörkö till två vid västra Mälaren, en i skärgården utanför Åbo i Finland och dels en i Varend i Småland.

Studiet av det kulturgeografiska läget visar att alla Tegnebyar ligger i gammal odlad bygd, inte sällan i direkt anslutning till hällristningar från bronsåldern. Många ligger inom något 10-tal km från ett Huseby eller Karleby. Flera ligger i närheten av orter med historisk betydelse under tidig medeltid såsom Sarpsborg, Kungahälla samt de i Florensdokumentet omnämnda Linköping och Västerås; vid Växjö med Sigfridslegenden och uppgifter om dansk mission samt nära Stegeborg vid Bråviken med

Figur 1 Tegnebyar och vissa smyckefynd med anknytning till den danska kungamakten enligt Duczko (1995) samt en möjlig väg mellan Skara, Tälje och Birka enligt Adam av Bremen.

Figure 1 The place-name Tegneby, some finds of royal Danish jewellery, according to Duczko (1995), and a possible road track between Skara, Tälje and Birka, according to Adam of Bremen.

medeltida fästning och vikingatida pålspärrar. Två ligger nära de tidiga klosteranläggningarna Alvastra och Vreta. Vidare ligger ytterligare några i närheten av orter som av Johan Callmer klassificeras som handelsplatser och centra (Callmer 1994:54f). Beträffande Florensdokumentet se Hagerman (1996:316) och beträffande ortnamnet Tegneby se Strid (1987) och Brink (1997).

I närheten av flera Tegnebyar och i Sigtuna, liksom i Hedeby och flera ställen i Danmark har det påträffats både färdiga smycken och matriser för tillverkning av juveler av s.k. Hiddenseetyp och andra högklassiga smycken samt mynt.

Följande särdrag kan urskiljas:

- Tegnebyarna längs Skagerrakkusten ligger regelbundet utspridda längs kusten och vid den viktigaste färdvägen in mot Dalsland, men verkar inte ligga längs någon gammal led. Hiddenseefynd finns mellan nr 1 och 2 samt invid nr 6.
- Tegnebyarna i Östergötland ligger längs de vattendrag som korsar landskapet. Den som behärskade dessa orter kontrollerade en stor del av transportmöjligheterna i landskapet. Hiddenseefynd finns vid nr 8. Myntfynd med tpq. sent 900-tal vid nr 11 och nr 12.
- Tegnebyn på Mörkö ligger så att man därifrån kontrollerar den södra infarten till Mälaren.

- Tegnebyarna vid NV Mälaren ligger i anslutning till denna sjö mera likt Tegnebyarna vid Skagerrakkusten. Vid båda finns Hiddenseefynd, runstenar med titeln ”dræng” och uppgifter om Englandsfärder.

- Sigtuna, beläget ca 20 km NO nr 14 har också Hiddenseefynd.

- Tegnebyn i Varend ligger centralt i denna region och ca 13 km från Växjö. Här kan diskussionen om Växjö-stiftets tillkomst, där beroendet av Danmark ofta framhålls, uppmärksammas (jfr Larsson 1975:12).

- Tegnebyn utanför nuvarande Åbo ligger i anslutning till segelleden från Roslagen till Hangö i Finland. På fastlandet finns ett antal fynd av Knut den stores s.k. Sigtunamynt (B. Gräslund 1986 Fig. 2). Det torde dock vara visst om dessa mynt kan tillskrivas Knut eller om det endast rör sig om kopior (Jonsson 1994:228f).

Datering av Tegnebyarna

Wladyslaw Duczko har påvisat att de flesta fynden av smycken i Hiddenseestil på Skandinaviska halvön har gjorts vid Tegnebyar. Denna stil tillskrivs kretsen kring kung Harald Blåtand och det är fråga om smycken av allra högsta klass, där kungen anses ha haft kontrollen över tillverkning och distribution. Därtill kommer ett antal andra smycken med dansk anknytning samt danska mynt. Duczko sätter dessa fynd i samband med Haralds inflytande i områden utanför Danmark (Duczko 1995). På Gotland och inom det danska området finns det fler fynd. De gotländska tycks dock mera avse fragmenterade rester som bör ha avsett betalningsmedel. Dessvärre saknas en aktuell sammanställning över dessa fynd och den enda som finns är Paulsen (1936) som givetvis är ofullständig. Dateringen till Harald Blåtands tid diskuteras och bekräftas av Jansson (1991). Den mig veterligen senaste diskussionen om dessa smycken finns i Svanberg (1998) där ett fynd av gjutform för ett spänne i denna stil m.m. vid Borgeby slott i Skåne sätts i samband med Trelleborgarna, Sigtuna och Hedeby.

Svanberg konstaterar att fynden av dessa patriser är knutna till dels tidiga städer – Lund, Viborg, Hedeby och Sigtuna, dels storgårdar som Mammen på Jylland där rika användare av dessa smycken levde och dels till de ring-

borgar som tillskrivs Harald Blåtand där fynd finns från Fyrkat, Trelleborg och Nonnebakken samt till den eventuella borgen i Borgeby (Svanberg 1998:118f se också Svanberg för fyndreferenser).

Dessa fynd av kungliga prestigeföremål med danskt ursprung vid Tegnebyar i Östergötland och kring nordvästra Mälaren gör, tillsammans med själva namnet Tegneby, att även dessa orter får anses ha en dansk anknytning. De bör sättas i samband med det skeende som ledde till grundandet av Sigtuna någon gång omkring år 980. Detta synes ha skett några år före grundandet av Lund. Av allt att döma har i vart fall Sigtuna planlagts med ett större antal tomter i ett sammanhang (Tesch 1990:30, P. Sawyer 1993:141ff). Man kan också notera att de pågående undersökningarna vid Uppåkra strax utanför Lund tycks visa att denna bosättning, som har en kontinuitet på kanske 500 år, upphörde ungefär samtidigt med Birka.

Slutsats Tegnebyar

Uppenbarligen gjorde danska kungar anspråk på överhöghet i stora delar av Skandinavien. De danska kungarnas överhöghet i Götaland skulle kunna ha utövats av jarlar i likhet med den överhöghet de gjorde anspråk på i Norge. Utanför Skåra finns ortnamnet Järnsyssla som kan tolkas som en förvanskning av Jarlsyssla. Här kan det noteras att Olof Skötkonungs tillnamn ofta tolkas som ”skattkonung” och att Olofs skattskyldighet skulle ha gällt till Sven Tveskägg (P. Sawyer 1994:14). Hövdingar i Västergötland kan antas att sedan länge ha haft anknytning till danska överhövdingar (jfr P. Sawyer 1994 och Gudmundsson, 1927 vars uppfattning dock bestrids av Tunberg 1940). Olofs inflytande i Uppsalatrakten tycks ha varit mycket begränsat, han anses ha blivit döpt vid Huseby på Kinnekulle i Västergötland och det inflytande han hade tycks mest ha utövats i Götalandskapen och kring Sigtuna.

Tegnebyarna längs Skagerrakkusten ingick, under senare delen av 900-talet, i ett system som från Danmark kontrollerade nuvarande Östfold/Bohuslän, där även norska hövdingar gjorde anspråk på inflytande. Det kan noteras att enligt Snorre (Olav Tryggvassons saga kap. 16) kom danerkungen, dvs. Harald Blåtand med hären – på

970-talet - söderifrån till Viken och där gick folket under honom (jämför Sveaas Andersen 1977:96f). Det kan också noteras att Snorre uppger, att då Olav Digre kom till Viken efter år 1016 drog de sin väg de daner som hade sysslor för danerkungen där (Olav den heliges saga kap 61). Detta bör ha avsett området vid Oslofjorden. På samma ställe berättas att sveakungen, dvs. Olof Skötkonung, hade två sysselmän över Ranrike, varav den ene hette Eiliv Gautske, och det omtalas också hur daner, götar och "sveakungens" män sedan länge kämpat om makten. Enligt Snorre slutade detta med att den tidigare nämnde hövdingen Brynjolv Ulvalde fick ett gott svärd och en gård i Skee socken och titeln lendman av Olav Digre, samt att bönderna i Ranrike blev Olavs handgångne män (jfr Sveaas Andersen 1977:118f).

Tegnebyarna i Östergötland kontrollerade tillsammans med den på Mörkö sin del av färdvägen genom nuvarande Sverige i östlig riktning (jfr Adam Bok 4 Kapitel 29, där det anges att landvägen till Sigtuna går via Skara, Tälge och Birka). Färdvägen mellan Skara och Alvastra går genom Varnhem till Hjo, över Vättern till Hästholmen – med en god hamn vid Tegneby nr 8 nära Alvastra kloster. Man kan sammanställa Adams uppgift om denna färdväg med en annan uppgift (Adam Bok 4 Kapitel 23) om att Östergötland sträcker sig utmed Baltiska havet ända till Birka. Detta är förenligt med att Olofs till namnet okända företrädare som danska skattkungar i Götaland, på uppdrag av sin överkung kontrollerade även tegnarna på Tegnebyarna i Östergötland, på Mörkö och i nordvästra Mälardområdet. Dessa förhållanden ger ytterligare en möjlig anknytning mellan Harald Blåtand och Sigtuna.

Tegnebyn utanför nuvarande Åbo kan då tolkas som en stödjepunkt i närheten av den handelsväg som går längs den östra sidan av Östersjön över Ålands hav vidare in i det ryska området. Leden finns beskriven i ett itenarium som ingår i Kung Valdemars jordebok från 1200-talet (Kung Valdemars segelled 1995). Fjärrhandel under vikingatiden från Hedeby till Birka och till det ryska området är väl dokumenterad, varför denna segelled bör vara av betydligt äldre datum än de skriftliga uppgifterna.

Jag anser att Tegnebyarna etablerades av Harald Blåtand för att säkerställa hans inflytande över östra Skager-

rakkusten, respektive handelsleden mellan denna och Mälardområdet samt vidare österut. Det är alltså fråga om två syften, dels att kontrollera det närbelägna landområdet vid östra Viken och dels att kontrollera handelsleden häriifrån och till Mälardområdet och vidare österut. Tegnebyarnas lokalisering är sådan att det måste ha funnits en plan för inrättandet, men det går inte att avgöra om de båda systemen skapats samtidigt. Det är också omöjligt att veta i vilken utsträckning etableringen skett i samförstånd med tidigare innehavare. I vart fall måste en namngivning ha skett. Ett exempel på detta är att enligt en tradition skall Tegnebyn på Orust i Bohuslän tidigare ha hetat Berg (Löfving 1987:47).

Tegnebyarna verkar ha mist sin betydelse som tillhåll för thegnar efter högst ett par generationer. Det är förvånande att de likväl bibehållits som ortnamn och att man inte återgick till det namn som bebyggelsen hade före etableringen. Dessa namn bör, som den nämnda traditionen antyder, ha varit väl ihågkomna. Frågan om namndöd har diskuterats av Marianne Lönn (1999:90ff) och den slutsats som jag drar är, att thegnarna inte bör ha representerat något särskilt förhatligt inslag i det dåtida samhället, utan man har bibehållit namnet trots att funktionen hade upphört.

Under alla omständigheter visar inrättandet och avvecklingen av Tegnebyarna att det rådde växlande maktförhållanden, utan bestående territoriell kontroll – dvs. ett exempel på heterarki.

Runstenar med thegnar, drängar och utlandsfärder

Det bör understrykas att min redovisning av nedanstående förhållanden är preliminär och att den inte heller är genomarbetad ur språkvetenskaplig synpunkt. Något försök till närmare datering och inbördes kronologi på runstenarna görs inte heller. I detta avseende hänvisas till A.-S. Gräslund (1994).

Thegnarna och drängarna på runstenarna i Danmark och i Västergötland med formler som "harda godan thegn" och liknande bör återspegla förhållanden ett par generationer efter den tidpunkt då Tegnebyarna inrättades. Runstenarnas thegnar och drängar har, som tidigare

nämnts, enligt min uppfattning samband med Knut den stores indirekta inflytande över sina icke engelska områden (Löfving 1986, 1987). Dessa stenar har en spridning som förefaller tämligen godtycklig inom spridningsområdet och det går inte att finna någon regelbundenhet i dessas lokalisering. De saknas helt i Bohuslän och det övriga Viken, vilket tyder på att stenarna tillkommit efter det att norska hövdingar tog över dessa landsdelar.

Eftersom texterna på runstenarna är närmast identiska i Jylland, där Knut var överkung, och i Västergötland, samt avser titlar med ett känt och dokumenterat innehåll i England, bör det finnas en gemensam bakgrund för nämnda områden. I Östsverige förekommer runstenarna med denna titel endast i Södermanland och de har inte dessa formler utan där förekommer mest uttrycket "trottar thegn". Dessutom finns formler som är spridda över hela södra Skandinavien. Området sydväst om Sigtuna, med två Tegnebyar, har drag som inte kan infogas i något av de två områdena. Se tabell 1 och karta 2.

Mot bakgrund av vilka som rest stenarna anses det att thegnarna var äldre män som främst ihågkommit av söner medan drængarna bör ha varit yngre eftersom deras stenar ofta restes av fäder (B. Sawyer 1994).

Thegnar i Knut den Stores England

Knut den store var den förste engelske regent som var kung även utanför de brittiska öarna. Han måste därför lösa problemet med att i vart och ett av sina riken skapa maktstrukturer som fungerade även i hans frånvaro. Detta måste ha skett genom en serie av överhöghetsförhållanden med ombud i de olika delarna av riket (Rumble 1994:6).

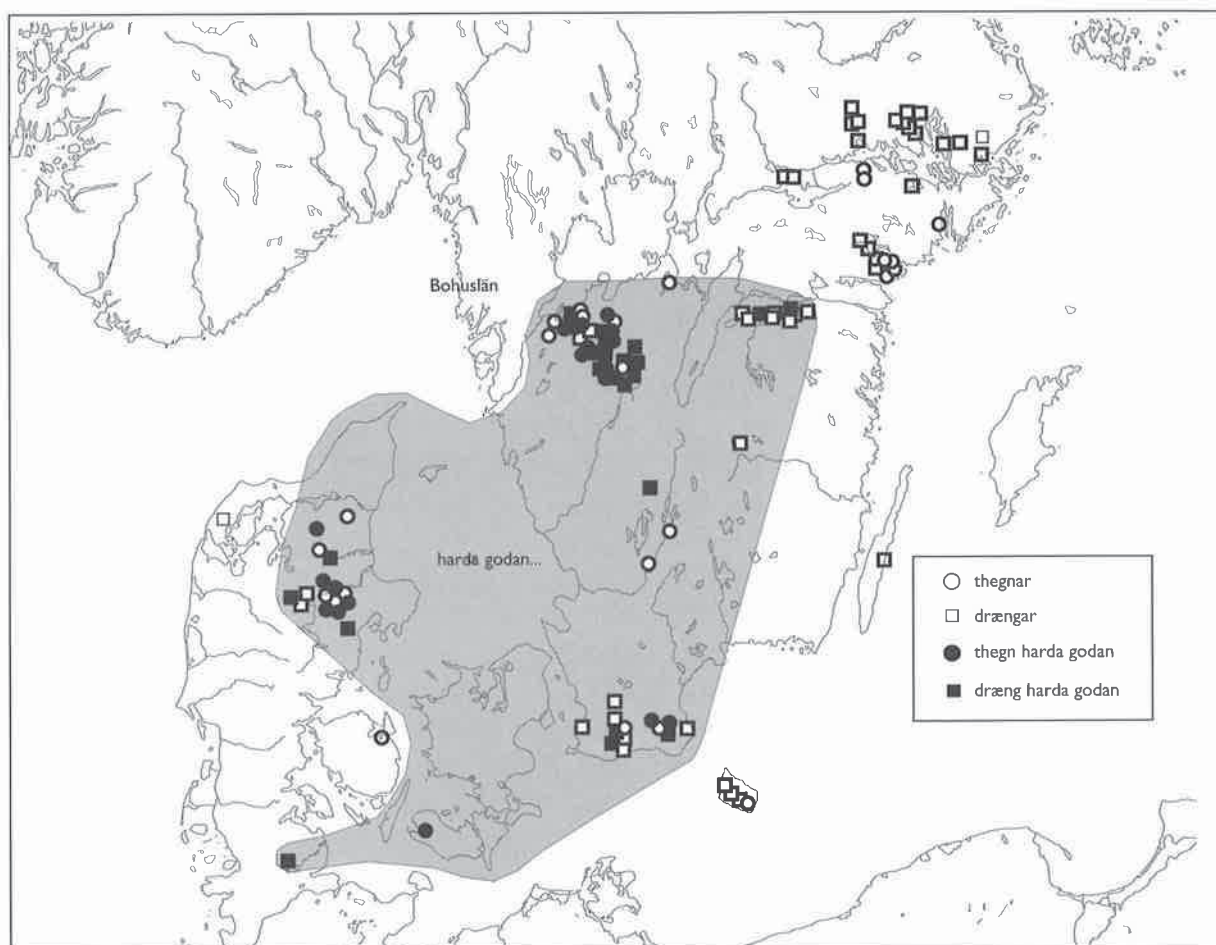
Titeln thegn var mycket vanlig på högre ämbetsmän – kungens thegnar – i England under nämnda tid. Exempelvis upptar sökordsregistret till Loyn (1984) ca 40 hänvisningar till sidor där thegnar nämns. Endast bishops och ealdormen har ett motsvarande antal referenser. Titeln innehåll torde kunna anges ungefärligen: en friboren man som är krigare och i en furstes tjänst, ofta med eget följe. Det bör noteras att titeln i England också kunde avse en fri man som ägde jord. Detta förekom även i Skandinavien under medeltiden.

Abels (1988:117) redovisar ett dokument från tidigt 1000-tal som reglerar vissa thegnars rättigheter och skyldigheter gentemot kungen. Detta dokument avser Wessex och den fundamentala skyldigheten var av militär natur. Thegnar kunde enligt dokumentet äga jord och vara i tjänst hos kungen, (se även Abels:140ff), men detta behöver inte ha skett i ett feodalt system. Den hittills rådande uppfattningen om vasallsystemet med noga definierade feodala rättigheter och skyldigheter mellan länsherre och vasall har nyligen ifrågasatts av Susan Reynolds (1996). Efter en genomgång av källmaterial från hela Västuroopa är en av hennes slutsatser "Medieval values laid great stress on authority and especially on the authority of kings. Kingdoms were seen as communities and so were lesser lordships within them. Within each community responsibility lay on those who were often referred to as its better or wiser members - that is, the richer and more established. What held noble society together therefore, so far as it was held together, was the same values that held the rest of society together, reinforced by the need of solidarity against inferiors and outsiders." (Reynolds 1996:476).

Det finns alltså skäl som talar för att den hittillsvarande uppfattningen att det förekom ett vasallsystem, där kungen upplät jord mot vederlag i krigstjänst, inte alltid behöver upprätthållas. De skandinaviska thegnarna hos Knut den store skulle kunna vara exempel på sådana överhöghetsförhållanden utan samband med upplåtelse av jord. Jag har, i motsats till Klavs Randsborg (1980:31, 37), svårt att tänka mig att "traditionella" rättigheter till mark i Danmark ersattes av nya av feodal karaktär vid slutet av vikingatiden.

Uppgifter om utlandsfärder i Mälardistriktet

Uppgifter om Englandsfärder och gälder finns utspridda tämligen jämt på runstenarna i Mälardistriktet, medan de flesta stenarna med "drængar", båda Tegnebyarna vid Mälaren och den nedan nämnda Kålstastenen, ligger väster om vattenleden till Sigtuna och Uppsala. Den stilhistoriska gräns för runstenar som påvisats av bl.a. Anne-Sofie Gräslund (1995:461) går också strax väster om denna led (se figur 3).

Figur 2 Runstenar med thegnar och drængar. Titlar med tillägget "harda godan" finns endast inom det markerade området. I artikeln föreslås att Knut den store (r 1017–1035) hade ett särskilt inflytande inom detta område. I Bohuslän restes inga runstenar av detta slag eftersom norska kungar verkade där från ca 1015 och framgent.

Figure 2 Runic inscriptions commemorating thegns and drængs. The titles with the addition "harda godan" exist only inside the indicated area. In this paper it is suggested that these circumstances indicate that Canute the Great exerted a certain influence in this area. In Bohuslän, no runic inscriptions of this kind were set up because Norwegian kings ruled there from c. 1015 onwards.

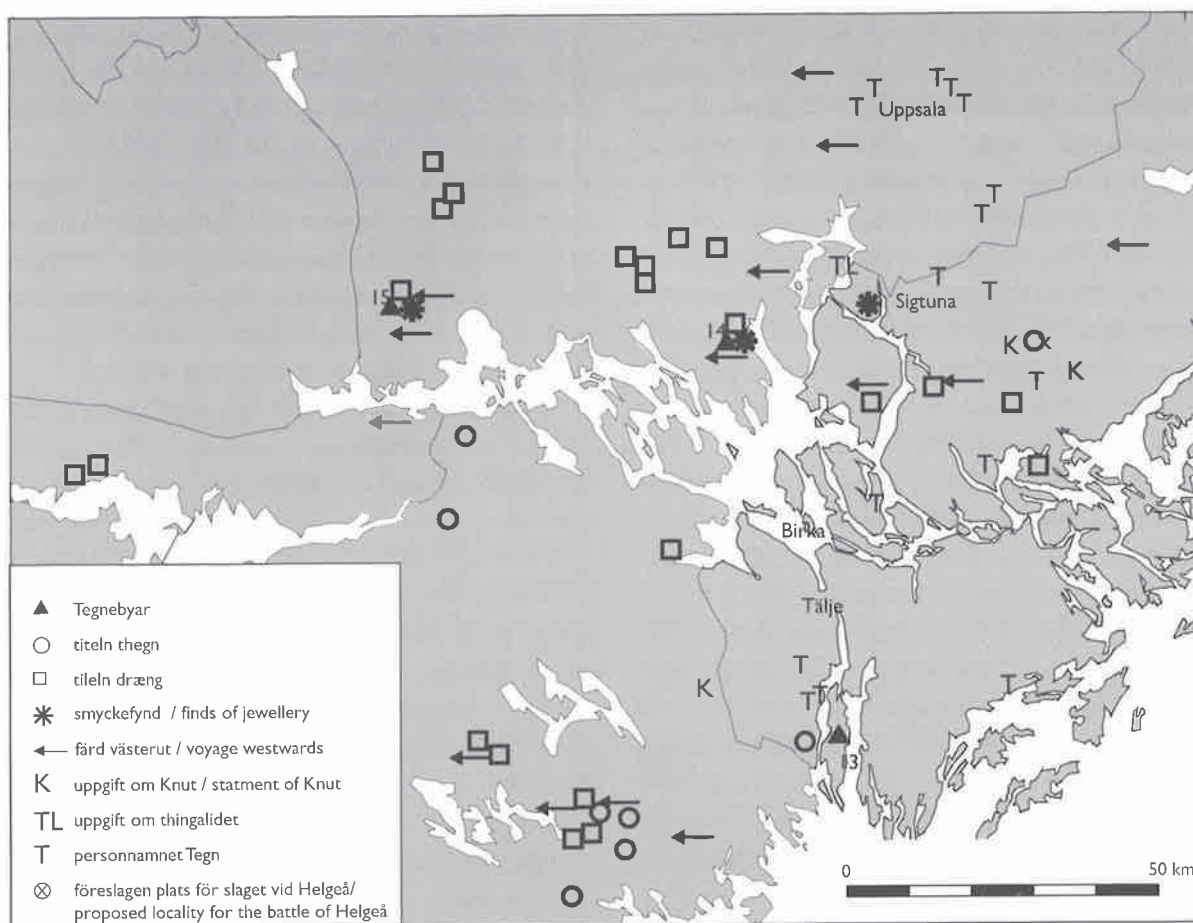
En intressant runsten i sammanhanget är U 668, Kålstå i Häggeby, ca 10 km nordväst om Sigtuna, där "... Gere sum vestr sat i thingalidi" omnämns. Detta anses syfta på Knut den stores thingalid som bör vara en form av den vikingatida hirden. Stenen står ca 20 km från Tegnebyn i Löt – nr 14. Väster om denna sten finns inom 30 km sex runstenar med titeln "dræng". Inom samma radie finns även sex stenar där Englandsfärder nämns.

Stenen finns på en plats nära det sund varifrån man kontrollerar sjövägen till Uppsala och lederna vidare in i Uppland. Den potentat, kung eller annan hövding, som hade en förtrogen man med resurser på denna plats kunde utan tvekan ge sig tillkänna på ett sätt som märktes för de förbipasserande. Mäktiga personer kunde vara ett hinder även för kunglig rättskipning. Snorre beskriver ett mord inför ögonen på Olav Digre vilket hade sitt ursprung i en

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
CarlLöfving	Jylland DR	Danska öar DR	Skåne Halland Blekinge	Viken Bohuslän Dalsland	Väster- götland	Småland Öster- götland Öland	Närke Närke Västman- land	Sörmland	Uppland	Finland
Tegnebyar				3+2+1		1 + 5	1	1	1	1
harda godan thegn	86,106,115, 121,123,130	213 Lo	294,343		59,62,102, 113,115,151					
harda godan draeng	68,77,127		268,276,288		61,90,112, 114,126,153, 154	48 Sm				
thegn harda godan					74,152,157, 158, 155?					
draeng harda godan	1		289		130,157,162, 179,181,184	60?, 104 Ög				
harda godan bonda, sven, hustru mm			278,338		75,82,92, 139,156,					
miok godan thegn	99				73,108,137, 150					
	94?				123					
god...thegn	98?	372 Born			101,103	37 Sm				
hedwaerdan thegn		209 Fyn								
Draeng...var med Knut			345			111 Ög				
flydde ej vid Uppsala			279,295							
Knut, Knuts gäld mm								14	194, 344,	
throtar thegn								90,112, 151,170,367, 1v48		
draeng ufilan, - snial								177,320		
vestr sat i thingalidi ...									668	
namnet Tegn								237,348, 349,353?	34,131,201,353, 363,372,456, 935,937,990, 991,999,1139	
thegn god... - algod...	129?143		293		8			34		
thegn bezter, fyrstr	NY		277			35 Sm				
draeng...god...-algod..		380,387,389 Born.	339,262		32, 127,	130,201,244 Ög; 58Öl	3,18,19Vs	167	143, 768	
draeng bezter					125				802	
god... draeng	150					93 Sm 122 Ög			760,767,808	
frok, hifan, snial dræng						81, Ög	18, 23Nä	155,163	166,289	
.... draeng ...	78		295,330			64, Ög	22? Vs	289, 610	166,289,610, 729	

Tabell 1 Uppställning över Tegnebyar och vissa benämningar, formler och namn på runstenar. Observera grupperna.

Table 1 Runic inscriptions in relation to the place-names Tegneby. Note the clusters.

Figur 3 Mälaronrådet med Tegnebyar och vissa uppgifter från runstenar samt smykefynd med dansk anknytning enligt Duczko (1995). Tillägget "harda goda" för thegnar och drängar saknas helt inom detta område.

Figure 3 The Lake Mälaren area with the place-name Tegneby and some information from runic inscriptions and finds of royal Danish jewellery according to Duczko (1995). Note that the addition "harda godan" is lacking in this area.

sjötransport av korn, som skulle passera kungens åрман, men denne beslagtogs lasten. En släkting till mördaren var så mäktig att kungen fick lämna mordet ostraffat (Snorre, Olav den heliges saga, Kap. 117,120).

På Kålstastenen finns alltså en uppgift om en person som fanns med i thingalidet. Där står också "Gud hjälpe hans ande", vilket innebär att Gere också var kristen. Detta bör för övrigt ha varit en förutsättning för att ingå i thingalidet. Det är helt otänkbart att ärkebiskop Wulfstan, som anpassat sig till Knut och biträdde honom bl.a. med lagstiftningen, skulle ha tolererat odöpta personer i kung-

ens följe. Knuts uppgift om att han var kung även över Sveoner belyses av uppgiften om Gere. Vidare har Bo Gräslund (1986) diskuterat möjligheten av att slaget vid Helgeå, stod strax öster om Fröslunda kyrka i Uppland, dit det under vikingatiden bör ha varit segelled från Östersjön. Även Peter Sawyer (1988:274) anser att slaget troligen stod i Uppland. Slaget stod mellan Knut och den norske Olav Digre, som var i förbund med Anund Jakob, och det brukar dateras till år 1026.

Nämnda lokalisering bestrids av Ove Moberg (1987). Moberg anser dock, med stöd av den s.k. Äldsta saga över

Olav den helige, att Knut efter att ha segrat i slaget vid Helgeå i Skåne, något år senare utkämpade ännu ett slag mot samma motståndare och även då avgick med segern. Moberg anser att detta slag kan ha stått i Mälaronrådet och att Knut under några år behärskat detta.

I detta sammanhang kan jag inte underlåta att diskutera de skånska runstenarna Sjörup, DR 279 och Hällestad, DR 295. Båda dessa stenar är resta över män om vilka det sägs att de inte flydde vid Uppsala. Stenarna är daterade till period 2 i det danska runverket, liksom de flesta danska stenarna med thegnar och drängar. Stenarna har satts i samband med det närmast mytiska slag där Erik Segersäll stred mot Styrbjörn Starke och jomsvikingar på Fyrisvallarna ca 985, exempelvis, Snædal (1985) och Jesch (1994:299). Stenarnas datering grundar sig på de bräckliga uppgifterna om detta slag. Randsborg (1980:37, 40) diskuterar däremot dessa stenar och andra stenar med thegnar och drängar i sammanhang som rör lokala befälhavare i Knut den stores flottstyrkor.

Det bör därför övervägas om inte de två skånska runstenarna som nämner Uppsala kan sättas i samband med uppgifterna om detta andra slag, som skall ha utkämpats i Mälaronrådet. Eftersom ett danskt inflytande kan spåras i området sydväst om Sigtuna redan ett par generationer före Knuts tid, förefaller det rimligt att de styrkor på den danska sidan som deltog i ett eventuellt slag har haft sin utgångspunkt i detta område. Att ett sådant, slag sedan stod vid Uppsala verkar naturligt. Uppgifterna om fördämningar och skador på flottan är onkligt lättare att applicera på terrängen i Uppland än på det platta landskapet kring Århus i Skåne. (Observera dock uppgifterna om den fors på ett par meter som enligt Callmer (1991:34) tidigare fanns i Helgeå i Skåne). En möjlighet som kan övervägas är att en av Knuts avsikter var att förstöra den av Adam beskrivna kultplatsen.

Det är naturligt att uppgifter om Englandsfärder och andra utlandsfärder är utspridda över hela Mälaronrådet. Under de två decennier som föregick Sven Tveskäggs och Knut den stores maktövertagande i England deltog en brokig skara av stridslustna män i de härjningar som pågick och dessa måste ersättas för sina insatser. Ett exempel på en sådan person är Ulf i Yttergårde som tog tre gälder i

England med den sista från Knut (U 344). En annan är Alle i Väsby som tog Knuts gäld (U 194). Båda fanns i närheten av tidigare nämnda Fröslunda. År 1018 insamlade Knut 72 000 pund silver från hela landet och dessutom 10 500 pund från London och denna väldiga summa (ca 30 ton) användes till att avveckla det mesta av vikingafloterna vilka till största delen skickades hem i förhoppning om att de skulle stanna där. Knut skall dock ha behållit 40 skepp bl.a. för att skydda sig mot vikingar och för att operera i Danmark (P. Sawyer 1988:267).

I Mälardalen finns titeln "thegn" på runstenar endast i Södermanland och då i andra språkliga sammanhang än de danska och västgötska. Se tabell 1.

Datering av runstenarna med thegnar och drängar

Aakjær (1927:30) avslutar sin utredning med att konstatera att det finns ett faktum som mer än något annat styrker hans hypotes om att thegnarna och drängarna socialt hörde till rikets högsta klass. Detta är det förhållandet att samma generation som i England kallades kungens thegnar och drängar, i Danmark återfinns när de reser monument över goda thegnar och drängar som dog på vikingafärder i öst och väst.

Aakjær gör alltså en koppling mellan England och Danmark för dessa titlar men går inte steget vidare och gör samma koppling för Västergötland. Jag har tidigare (Löfving 1986) konstaterat att i de dokument som utfärdats av Knut den store finns en rad vittnen som bär nordiska namn. I den danska översättningen (Danmarks Riges Breve, 1. Række 1 bind nr 383–450) får de, i likhet med många vittnen med anglosaxiska namn, titeln "thegn", medan den latinska termen i originalen vanligen är "minister" (Diplomatarium Danicum).

Det kan också påpekas att inskriften på DR 1, Hedeby, omtalar en dræng "harda godan" som också var "styrimadr". Vad denna titel innebar är oklart, men den bör i vart fall ha innefattat befälet över en styrka. Eftersom den relaterar till en Sven som brukar identifieras med Sven Tveskagg, visar det också att formeln "harda godan" förekom redan på dennes tid.

Nån närmare datering av runstenarna som sådana än till första delen av 1000-talet är dessvärre inte möjlig, men jag anser att ovan diskuterade förhållanden tillsammans innebär att det är mycket troligt att många av de thegnar och drængar som nämns på runstenarna ingick i Sven Tveskäggs och Knut den stores följen. Jag kommer nedan att visa att detta i än högre grad gäller de som omnämns under formeln ”harda godan thegn” respektive dræng.

Enligt min uppfattning var många av de dansk/götiska runstenarnas thegnar och drængar personer som efter avveckling av de styrkor som erövrade England, fått en plats i Knuts thingalid eller på annat sätt blivit hans män. De krigare från östra Mälardistriktet som deltagit i striderna tycks till större delen ha återvänt hem utan fortsatt anknytning till Knut. Att deras bestående lojalitet bör ha kunnat ifrågasättas framgår av utvecklingen fram till tidigare nämnda slag vid Helgeå – var det, eller de, än stod. Många av dessa män, eller deras söner, kan ha fått utlopp för sin stridslust och strävan efter prestigegods, genom att rikta sin verksamhet österut där Ingvarståget är ett känt exempel. Se runstenen Sö 173 där det står att en man varit västerut länge men dog österut med Ingvar.

Gode män och ombud

Som flera gånger framhållits måste det styre som utövades av 1000-talets potentater i Skandinavien och annorstädes ha varit indirekt. Detta kräver pålitliga ombud som lojalt verkar för sin huvudmans sak. I detta avsnitt redovisas översiktligt vissa språkliga och rättsliga aspekter på några ord som förekommer i det dåtida källmaterialet och som kan ha anknytning till dessa förhållanden. Det måste åter framhållas att framställningen inte gör anspråk på att vara språkvetenskaplig.

Titlarna thegn och dræng har diskuterats ovan. De ord som skall diskuteras här är ’harda’ och ’god’ vilka förekommer på runstenar, bland annat i uttryck som ”harda godan” ... ’thegn’ resp. ’dræng’ eller ’bonde’ m.fl. Dessutom förekommer i Västsverige uttrycket ”miok godan”. Dessa ord finns inte i Mälardistriktet. I stället förekommer

där – och endast där – uttrycket ”throttat thegn” liksom egennamnet ”Tegn”, se tabell 1.

Det förefaller osannolikt att det före det att den kristna administrationen införts fanns en enhetlig terminologi för rangbeteckningar i Skandinavien, än mindre en som täckte området mellan Uppsala och Winchester. Man får däremot tänka sig att det inom Knuts thingalid förekom en enhetlig terminologi som grundade sig på vad som var förekommande i de danska styrkorna. Thingalidet var inte större än att dess medlemmar kände till varandra. Enligt den s.k. Vederloven som återges av den danske historikern Sven Aggesen, som verkade på slutet av 1100-talet, gällde inom denna styrka mycket stränga regler för uppförandet (Christiansen 1992). Där bör också ha funnits en enhetlig terminologi för rangordning.

De skandinaviska thegnarna bör till stor del ha varit befälhavare över egna enheter inom thingalidet och de hade då en relation till sina följeslagare även genom släktskap eller en varaktig bindning. Det är därför rimligt att terminologin inom thingalidet också var väl känd i hembygden och att titlarna gav hög prestige åt medlemmarna och deras anhöriga. Det måste ha ansetts som opassande att tillskriva någon oberättigade titlar. Sådant bör ha varit jämförbart med att av skalder, i närvaro av folk som vet bättre, tillskrivas bragder man aldrig utfört. Detta är enligt Snorres företal till Heimskringla hån och inte pris.

Harda

Ordet översätts av Petersson (1994) med ”mycket”. I Fritzner (1883—96:733) översätts ordet bl.a. med ”meget” särskilt med förstärkande betydelse i samband med ett adjektiv. Ordet ”hardfara” anges användas för en person som går fram med häftighet, våldsamhet i vad han företar sig. I Söderwall (1884—1918:466f) anges liknande betydelser. I de nutida ordböckerna är det mest närliggande ’hart’ som kan användas i förstärkande syfte. Detta ord anses härlett från ’hård’.

Man kan också notera Knuts son Harda Knut och namnen Hardegon Knut på en dansk 900-tals kung och Harald Hårdråde.

”Harda” tycks alltså kunna användas både som förstärkning till exempelvis god och för att utmärka hårdhet.

God

I Peterson (1994) upptas formen ”godr” som helt enkelt översätts med adjektivet ”god”. De runord som redovisas har en tämligen varierad stavning från ”kothr” till ”kthan” och ”kutha”.

Vad gäller en närmare analys av betydelser kan man lämpligen inleda med att citera Nusvensk ordbok Band 1 sp. 2463 ”Som så ofta särs. vid abstr. ord äro bet. föga avgränsade. När det gäller ordet ’god’ finner man emellertid ovanligt många fraser där ordet kan ungefär lika bra föras under två l. flera olika bet.-rubriker.”

Svenska Akademiens Ordbok behandlar ordet under 52 spalter. Utöver de vanliga betydelsena som uttryck för moraliska egenskaper, uttryck för uppskattning respektive tillfredsställande eller önskelig upptas betydelsen ”god man” i samband med det juridiska begreppet godmanskap. Som ett eget ord upptas ”gode”, som beteckningen på Isländska hövdingar. Ordets ursprungliga betydelse var ’präst’. Godarna innehade på Island ”godord” vilka ingick i den rättsliga organisationen. Rättsförhållandet mellan goden och hans män var ömsesidigt. Hans tingsmän skulle följa honom till tinget och stödjade honom såväl där som i hans personliga fejder i övrigt. Goden skulle å sin sida skydda och värna sina tingsmän, vilka dock inte behövde vara knutna till ett visst område. Jämför (B. Sawyer & P. Sawyer 1993:86f).

Aakjær (1927:3) kopplar, i uppgiven anslutning till Wimmers Ordbog över de Danske Runemindesmærker, termen till det rättsliga uttrycket ”hethwærde mæn” som i det medeltida materialet används om de största och mäktigaste männen i riket.

Randsborg anför ”It is clear that the ’good’ apposition, and related ones, only refer to masters, to the king’s ’good men’, his dependants or more probably his vassals.” (Randsborg 1981:40).

Även Christophersen (1982:133) kopplar runstenarnas ”god” till en beteckning för kungliga rådgivare ”gode män” som tillhörde samhällets översta skikt.

Herschend (1998) diskuterar med utgångspunkt från verksamheten i hövdingahallen ”the good”. Såvitt jag kan finna har han dock inte övervägt någon annan tolkning

än begreppet godhet och han använder sig av källor från såväl uttalat kristna miljöer som från Beowulfkvädet och runstenar. Han företar ingen analys av ordets betydelse som kan användas i respektive sammanhang och diskuterar inte godmansskapet som möjligt juridiskt begrepp men anser att kungen utövade dömande verksamhet i hallen i dess egenskap av rättssal (Herschend 1998:75).

Gode män under norsk medeltid

I Knut Helles (1972) avhandling ’Konge og gode menn i norsk riksstyring ca 1150–1319’ behandlas gode män utförligt.

Helle börjar med att redovisa ett antal beteckningar från medeltida lagar, diplom och andra handlingar, för en mer eller mindre obestämd grupp ’gode män’ som förekommer i samband med offentliga angelägenheter. Dessa har varierande beteckningar exempelvis ’godir’, ’bestu’, ’skilrikir’ och ’vitrir’. De förekommer i två grundbetydelser dels betecknar de förstånd och insikt och dels betecknar de generellt anseende och goda egenskaper. De gode männen uppträder i situationer som förutsätter omdöme och klokhet och därtill högt anseende (Helle 1972:19ff).

Enligt Helle var terminologin med gode män i offentliga funktioner tämligen utbredd i Europa under medeltiden och den förekommer i frankiska källor både från merovingertid och under karolingisk tid och återfinns sedan inom tyskt, italienskt, spanskt, franskt och engelskt område liksom från skandinaviska högmedeltida källor. I Europa är det den latinska terminologin som är allmän, men i England uppges man ha spårat dessa termer i inhemskt material från tiden före och närmast efter den normandiska erövringen (Helle 1972:20).

Bakom denna beteckning – god man – döljer sig olika realiteter, olika verksamhetsområden, olika personer, grupper eller organ. Det måste påpekas att begreppet har en rad olika språkliga uttryck och att det förekommer på såväl det administrativa språket – latin som på de inhemska språken (Helle 1972:20f).

I norska källor omtalas gode män i både Gulatingslagen och i Frostatingslagen där en landsfredslag som anses härröra från Magnus Erlingssons regeringstid på 1160

och 70-talen intagits i de redaktioner, som bevarats från mitten av 1200-talet (Helle1972:23).

Såvitt framgår av Helles undersökning finns motsvarigheter till de norska gode männen omtalade i kontinentala källor från senare delen av första årtusendet och de skall finnas omtalade i England från mitten av 1000-talet och i norska källor från slutet av 1100-talet. Det verkar därför inte alltför äventyrligt att påstå att runstenarnas goda thegnar och drængar representerar samma begrepp.

Förhållandet mellan nordbor och engelsmän i England

Detta förhållande bör i vart fall under Knut den stores första tid som kung över England ha varit utomordentligt ansträngt.

Knut övertog ett land med en för sin tid mycket väl utvecklad administration bl.a. för skatteindrivning. Utkrävandet av de enorma danegälderna hade i högsta grad bidragit till att dess nivå var så hög.

Det engelska området hade sedan 800-talet varit utsatt för plundring av nordiska rövare och intensiteten av härjningarna hade växlat genom dessa två århundraden. I samband med de företag som påbörjades mot slutet av 900-talet, och som slutligen ledde till Svens och därefter Knuts upphöjelse till engelsk kung, hade den engelska befolkningen varit utsatt för namnlösa lidanden. Vid ett tillfälle fick engelsmännen ett tillfälle till hämnd och detta ledde till massakern på daner på St Brice's dag år 1002. Vid Svens död år 1014 valdes Knut till kung av den danska vikingafloTTan medan engelsmännen hämtade hem sin gamle kung Ethelred som fanns i landsflykt i Normandie. Engelsmännen skall till yttermera visso ha gjort danska kungar fredlösa i England (Lund 1994:27).

Knut hade också, i vart fall inledningsvis, tillämpat mycket brutala och svekfulla metoder. Ett ofta omnämnt exempel på detta är hur Knut lät misshandla en gisslan av engelska ädlingar i samband med deras återlämnande år 1014. De fick återvända hem utan händer, öron och näsor sedan Knut beordrat denna lemlästning (Lund 1992:171). Efter ytterligare strider och sedan Ethelreds son Edmund avlidit blev Knut kung över hela England år 1017.

Som tidigare anförts hade Sven och Knut dessutom lyckats driva in exempellösa tributer från den engelska befolkningen. Det finns ingen anledning till att tro att de dåtida engelska skattebetalarna älskade sina fogdar och representanterna för en sådan ockupationsmakt mer än vad man gör numera. Det är uppenbart att kungen, dvs. Knut, inledningsvis var i akut behov av en pålitlig styrka som livvakt och som verkställare av kungliga order. Denna styrka var det tidigare nämnda thingalidet som utgjorde en slagstyrka för en ockupationsmakt, som besegrat, förödmjukat och plundrat befolkningen, och man måste ha haft utomordentligt ansträngda förhållanden till större delen av den inhemska befolkningen i England. Det är omöjligt att tänka sig att dess medlemmar kunde ha fraterniserat med denna. Enligt Snorre (Olav den heliges saga kap. 130) hade Knut haft ett långt slit innan folk blev lydiga under honom.

Vid rekrytering av denna styrka finns det all anledning till att anta att Knut litade mest på manskap från de områden som sedan länge haft anknytning till danskt område dvs. Jylland, Västergötland/Östergötland och södra Skåne.

Slutsatser beträffande "harda godan ..."

Mot bakgrund av i föregående avsnitt angivna förhållanden anser jag att runstenarnas formel "harda godan" thegn respektive dræng, förekom endast i en väl definierad grupp närmast Sven Tveskägg och Knut den store och att begreppet, utöver ett allmänt lovprisande, även innefattade ett ställföreträderskap närmast motsvarande det nutida begreppet "god man". I motsats till Randsborg anser jag att det inte var frågan om kungliga vasaller där kungen upplät jord mot troskapsförsäkran. Skälet till detta är bl.a. att det dåtida rättsystemet inte var så utvecklat att en kung i Skandinavien hade något "kronogods" till sitt förfogande. Han hade där endast den egendom han själv hade besittning till. Kungen kan däremot tänkas ha låtit förtjänta personer ta över besegrade motståndares egendom. I England, som varit kristet sedan 600-talet, var förhållandena annorlunda. Där fanns sedan länge ett system med "charters" som var skriftliga dokument över markövelätelser. De ovannämnda dokument som undertecknats av nord-

iska thegnar är exempel på sådana handlingar. Så vitt jag kan finna finns det inget som tyder på att något motsvarande system fanns i thegnarnas hemtrakter.

Begreppet "harda godan", med tillägg av thingalidets titlar, måste ha varit väl känt av dess medlemmar och deras anhöriga och alla dessa bör ha ogillat obehörig användning. Detta var personer med maktresurser som knappast kan ha tolererat en orättmätig titulatur. Runstenar med nämnda formel och titlar förekommer inom ett väl avgränsat område i Skandinavien. Se tabell 1 och karta 2. Det förefaller därför motiverat att betrakta dessa runstenar i ett sammanhang och att anta att övrig användning av "god" och "harda god" på runstenar, inte har denna distinkta betydelse. Exempelvis förekommer inom samma område användningen av "harda god" även för att hedra en hustru, bonde m.m., se tabell 1.

Det kan noteras att runstenen Vg 150 har titeln "miok godan thegn" med tillägget "Tor vigi". Detta måste vara en hednisk formel och styrker tanken att thingalidets "harda godan" är en senare formel som förekom i en kristen omgivning. Här bör man dock notera Vg 113 som har denna sistnämnda formel, men som också har en mycket enkel ornamentik i form av en långskaftad hammare. Detta skulle kunna tolkas så att theggen visserligen var döpt i England, men att hans efterlevande ansåg det säkrast att även ha med en hammare på hans minnessten hemma i Västergötland.

De thegnar som förekom i Skandinavien i början av 1000-talet var inte utplacerade enligt någon plan och de hade inte fått jordegendom av någon kung. Jag anser att de var lokala stormän som med sina följen anslutit sig till Sven och/eller Knut och blivit medlemmar av thingalidet. I gengäld fick de av kungen del av hans rikedom och prestige. De nordiska thegnarna tog med sig gods och ära tillbaka till sina hembygder och de fick där ökat anseende. Även detta är exempel på heterarkiska förhållanden.

Sammanfattning och slutsatser

De källor som finns för tiden fram till Knut den store medger ingen annan slutsats än att många kungar och andra hövdingar kämpade om makt och inflytande i Skan-

dinavien samt att maktförhållandena ständigt skiftade. Några enheter som gör skäl för beteckningen stat kan inte återfinnas i källmaterialet. Mordbrand, bakhåll och överfall var, vid sidan av mera ordnade slag, vanliga medel i kampen om inflytande i Skandinavien. Det fursteideal som framgår av skaldeverser och senare berättande källor är i korthet, att en god kung under sista delen av vikingatiden, med framgång skulle kunna utöva fysiskt våld och han skulle då även förse asätande djur med riklig föda. Det är en avgrund mellan detta kungaideal och det som framställs i lagar och kungaspeglar från medeltiden, där kungen skall vara en "Rex Iustus" och verka för utbredningen av Guds rike på jorden (Löfving 1987:23f, Bagge 1996).

Samhället var fragmenterat och några övergripande institutioner som bestod oberoende av innehavaren fanns inte. Det var ovanligt att härskare kunde lämna makten vidare på ett förutsägbart sätt, exempelvis genom arv, i flera generationer. "Stabila bondesamhällen" som leddes av landskapens lagmän saknar varje stöd i källmaterialet från denna tid. Ett exempel på detta är den växlande rättsliga indelningen kring Vallentunasjön i Uppland som har beskrivits av Erik Lönnroth (1982). Allt detta gör att förhållandena i Skandinavien även under början av 1000-talet kan kategoriseras som ett exempel på heterarki.

Det danska området intar en särställning genom sitt läge närmast mera utvecklade delar av Europa och med en befolkningstäthet som var flera gånger högre än i övriga Skandinavien. Omkring år 980 har Harald Blåtand uppenbarligen organiserat bl.a. anläggandet av Trelleborgarna och bron över Ravning Enge. Tegnebyarna kan, liksom Sigtuna, genom fynd av prestigeföremål med danskt ursprung och mynt också dateras till Harald Blåtands tid som dansk kung. De var stödjepunkter i ett av honom nyinrättat system som, genom ombud på Tegnebyarna, kontrollerade den östra Skagerrakkusten och landvägen från denna genom Götalandskapen till Mälardalen och vidare över Ålands hav till trakten av nuvarande Åbo. Västergötland ingick sedan länge i det danska influensområdet, vilket är rimligt med hänsyn till att de naturliga kommunikationslederna går mot havet i väster.

Dessa företag förutsätter inte någon statlig bestående organisation. De var istället exempel på hur en framgångs-

rik hövding – kung – skaffat sig stora maktresurser i form av anslutna krigare, och själv hade en organisation som kunde anskaffa och kontrollera den arbetskraft som behövdes.

Runstenarna med formeln ”harda godan...med” titlarna ”thegn” och ”dræng” i Götalandskapen och på Jylland, tillskrivs medlemmar i Sven Tveskäggs följe och Knut den stores thingalid och de visar att det danska inflytandet i södra Sverige bestod under början av 1000-talet. Spridningsbilden för nämnda runstenar är så entydig att det knappast går att tänka sig någon annan förklaring än en gemensam bakgrund.

Formeln ”harda godan” saknas i Mälaronrådet där istället uttrycket ”throttat thegn” och egennamnet ”Tegn” förekommer.

Området från Sigtuna och väster om nuvarande Sigtunafjärden och Ekoln har en särställning i Mälaronrådet vilket framgår av de två Tegnebyarna, av Hiddenseefynd och av runstenar med titeln ”dræng”. Vidare omnämns på en runsten i detta område en medlem av thingalidet vilket tolkas som Knut den stores följe. Knut har, liksom Harald Blåtand, haft inflytande inom detta område. De många uppgifterna om Englandsfärder och gälder är däremot spridda över hela Mälaronrådet och avser förhållanden innan Knut blev kung över England och Danmark och därefter avvecklade sina erövringsstyrkor. Det slag i Uppsala som omtalas på två skånska runstenar kan ha utkämpats av deltagare i Knuts styrkor.

Min tolkning är alltså i korthet:

- Thegnarna på Tegnebyarna var av den danska kungamakten medvetet lokaliserade ombud som skulle säkerställa dess intressen inom sina områden i Vikenområdet, respektive kontrollera färdleden öster om Vättern.
- Runstenarnas ”harda godan” thegnar och drængar i Götalandskapen hade däremot själva anslutit sig till den engelsk/danska kungamakten i förhoppning att få ära och gods. De skulle inte säkerställa territoriell kontroll över de landskap som de kom ifrån, och där deras stenar restes, men de erkände med stolthet Knuts överhöghet. Dessutom hade dessa områden sin naturliga anknytning till det danska området.

Det är, bl.a. mot bakgrund av att det fanns ombud för danska kungar i stora delar av landet, uppenbart att en organisatorisk enhet motsvarande det medeltida Sverige i vart fall inte existerade omkring år 1000. Under decennierna före detta sekelskifte var det danska kungar som hade inflytande i Götalandskapen och längre österut. Harald Blåtands ombud i form av thegnar på Tegnebyarna längs den omstridda östra Skagerrakkusten och från Vättern till Mälaren och i Finland, kontrollerade de sträckor som låg utanför hans mera närliggande influensområde. Detta innefattade även delar av Götaland där danska jarlar kan ha funnits sedan länge. Runstenarna med thegnar och drængar samt uppgift om en medlem av thingalidet nära Sigtuna visar på att även Knut den store utövade motsvarande inflytande.

Det engelska inflytandet i samband med kristnandet i Skandinavien framhålls ofta. Exempelvis diskuterar J.A. Hellström (1996:144ff) betydelsen av Knuts Nordsjövälde för de kristna kontakterna mellan England och Götalandskapen. Eftersom runstenarnas thegnar och drængar bör ha varit döpta bör man också överväga om detta förhållande kan ha medverkat i kristnandet.

Nämnda heterarkiska förhållanden bestod ytterligare något sekel och den svenska rikssamlingsprocessen började bli en realitet först när den kristna kyrkan började organiseras utifrån. Den första lämningen av detta skeende är Florensdokumentet från ca 1120 och de första organiserade administrativa enheterna var biskopsdömena som fick en rimlig stabilitet mot slutet av 1100-talet. Uppsala ärkestift inrättades år 1164. Sverige som ett rike med en kung med en förutsebar succession var en realitet först ytterligare något hundratal år senare.

För att återkomma till de inledande citaten:

Harald Blåtand hade det lika svårt som någon annan att hitta fram i Göinges urskogar och att där med makt-språk betvinga en ovillig allmog. Han lät för det mesta folk i denna och andra obygd vara i fred och använde istället sina resurser för kontrollen av knutpunkterna i det ekonomiska systemet. Där kontrollerade han genom sina ombud en rad strategiska punkter längs färdvägarna mellan Hedeby och Finska viken, och han hade även handgångna män på andra ställen i Skandinavien. Om man

vill kalla detta att han vunnit hela Norden är en definitionsfråga. Harald var tveklöst den tidens störste makthavare där. Sonsonen Knut blev två generationer senare, bl.a. genom sina gode män, under ett par decennier den störste

makthavaren i Nordsjöområdet som kung över England och överkung i Danmark, Norge och delar av Sverige.

De danska kungarnas makt var fjärtrräffande men inte allomfattande.

Referenser

Litteratur

- Aakjær, S. 1927. Old Danish Thegns and Drængs. *Acta Philologica Scandinavica II*.
- Abels, R. P. 1988 *Lordship and Military Obligation in Anglo-Saxon England*. London.
- Adam av Bremen. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av E. Svenberg. Stockholm 1984.
- Axboe, M. 1999. Towards the Kingdom of Denmark. I: *The making of Kingdoms*. Red. T. Dickinson & D. Griffiths. Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History. 10. Oxford.
- Bagge, S. 1996. *From gang leader to the Lord's anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. Odense.
- Brink, S. 1997. Västsvenska namnmiljöanalyser. I: *Ortnamn i språk och sambälle. Hyllningskrift till Lars Hellberg*. Red. S. Strandberg. Uppsala.
- Callmer, J. 1991. Platser med anknytning till handel och hantverk i yngre järnålder. Exempel från södra Sverige. I: *Fra Stamme til Stat i Danmark. 2. Hovdingesamfund og Kongemakt*. Red. P. Mortensen & B. M. Rasmussen. Århus.
- Callmer, J. 1994. Urbanization in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 700–1100: Trading places, Centers and Early Urban Sites. I: *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. Red. B. Ambrosiani & H. Clarke. (Birka Studies (3) The twelfth Viking Congress) Stockholm.
- Christiansen, E. 1992. *The Works of Sven Aggesen. Twelfth-Century Danish Historian*. Translated with Introduction and Notes. London.
- Christopherson, A. 1982. Drengs, Thegns, Landmen and Kings. Some Aspects on the Forms of Social Relations in Viking Society during the Transition to Historic Times. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1981-1982*. Ny serie Vol 4.
- Crumley, C. L. 1995. Heterarchy and the Analysis of Complex Societies. I: *Heterarchy and the Analysis of Complex Societies*. Red. R. M. Ehrenreich, C. L. Crumley, C.L. & J. E. Levy. Arlington.
- Davies, W. & Fouracre, P. (Red.) 1986. *The Settlement of Disputes in Early Medieval Europe*. Cambridge. (Cit. Paperback edition 1992)
- Danmarks Riges Breve*. 1. række 1 bind. Udgivet af det danske sprog- og literaturselskab under ledelse af Franz Blatt. 1975. Köpenhamn.
- Danmarks Runeindskrifter*. 1942. Köpenhamn.
- Diplomatarium Danicum*. 1. række 1 bind. Register 789–1052. Udgivet af C.A. Christensen og Herulf Nielsen. 1975. Köpenhamn.
- Drejjer, M. 1983. *Det åländska folkets historia. 1. Från stenåldern till Gustav Vasa*. Andra reviderade upplagan. Mariehamn.
- Duczko, W. 1995. Kungar, thegnar, Tegnebyar, juveler och silverskatter. Om danskt inflytande i Sverige under senvikingatid. *Tor*. Vol 27.
- Earle, T. 1997. *How Chiefs Come to Power. The Political Economy in Prehistory*. Stanford.

- Elgqvist, E. 1947. *Ullevi och Götevi. Studier rörande Götalanbdskapens införlivande med Sveaväldet*. Lund
- Fritzner, J. 1883–1896. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret optrykk av 2. utgave. Oslo 1954.
- Gräslund, A.-S. 1994. Rune Stones --On Ornamentation and Chronology. I: *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. Red. B. Ambrosiani & H. Clarke. Birka studies [3] The Twelfth Viking Congress. Stockholm.
- Gräslund, A.-S. 1995. Runstenskvinnorna ännu en gång. *Tor* 27.
- Gräslund, B. 1986. Knut den store och sveariket: Slaget vid Helgeå i ny belysning. *Scandia* 52.
- Gudmundsson, B. 1927. Götalands politiske stilling fra 950 til 1050. *Norsk Historisk tidsskrift* V række 6.
- Hagerman, M. 1996. *Spåren av kungens män. Om när Sverige blev ett kristet rike i skiftet mellan vikingatid och medeltid*. Stockholm.
- Harrison, D. 1999. *Krigarnas och helgonens tid. Västeuropas historia 400–800 e.Kr*. Stockholm.
- Helle, K. 1972. *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca 1150–1319*. Bergen, Oslo, Tromsø.
- Helle, K. 1993. Rikssamlingen etter Harald Hårfagre. I: *Rikssamlingen og Harald Hårfagre*. Red. M. S. Vea. Historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993. Karmøy.
- Hellström, J. A. 1996. *Vägar till Sveriges kristnande*. Ystad.
- Herschend, F. 1998. *The Idea of the Good in Late Iron Age Society*. Uppsala.
- Jansson, I. 1991. År 970/971 och vikingatidens kronologi. I: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Red. M. Iversen. Århus.
- Jesch, J. 1994. Skaldic and Runic Vocabulary and the Viking Age: a Research Project. I: *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*. Red. B. Ambrosiani & H. Clarke. Birka Studies [3] The twelfth Viking Congress. Stockholm.
- Jonsson, K. 1994. The coinage of Cnut. I: *The Reign of Cnut*. Red. A. R. Rumble. London.
- Kung Valdemars segelled*. (1995) Huvudredaktör Gerhard Flink. Stockholm.
- Kristiansen, K. 1998. *Europe before history*. Cambridge.
- Kristiansen, K. 1999. The Emergence of Warrior Aristocracies in Later European Prehistory and Their Long-Term History. I: *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Red. J. Carman & A. Harding. Sutton Publishing.
- Larsson, L.-O. 1975. Det medeltida Varend. *Kronobergsboken 1974–75*.
- Lindkvist, T. 1996. Kungamakt, kristnande, statsbildning. I: *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Red. B. Nilsson. Uppsala.
- Lindkvist, T. 1997. Den politiska kulturen i Östersjöområdet under yngre järnålder och vikingatid. I: *"...gick Grendel att söka höga huset..." Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Red. J. Callmer & E. Rosengren. Halmstad.
- Loyn, H. R. 1984. *The Governance of Anglo-Saxon England 500–1087*. The Governance of England. 1. London.
- Lund, N. 1992. *De hærger og de brænder. Danmark og England i Vikingetiden*. Köpenhamn.
- Lund, N. 1993. Rigssamlingen i Danmark. I: *Rikssamlingen og Harald Hårfagre*. Red. M. S. Vea. Historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993. Karmøy.
- Lund, N. 1994. Cnut's Danish Kingdom. I: *The Reign of Cnut*. Red. A. R. Rumble. London.
- Löfving, C. 1984. Förändringar i maktstrukturen kring östra Skagerrak vid kristendomens införande. En tvärvetenskaplig utgångspunkt för en arkeologisk studie. *Fornvännen* 79.
- Löfving, C. 1986. Var Knut den store kung även över Västergötland? Ett diskussionsinlägg. *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* 1986.
- Löfving, C. 1987. *Administration i Västsverige för 1000 år sedan?* Kulturhistorisk rapport 20, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Göteborg.
- Löfving, C. 1991. Who Ruled the Region East of the Skagerrak in the Eleventh Century? I: *Social Approaches to Viking Studies*. Red. R. Samson. Glasgow.
- Lönn, M. 1999. *Fragment av samtal. Tvärvetenskap med arkeologi och ortnamnsforskning i bobuslänska exempel*. RAÄ UV väst & Umeå universitet. Göteborg.

- Lönnroth, E. 1977. Genesis of the Scandinavian Kingdoms. I: *Scandinavians. Selected Historical Essays by Erik Lönnroth*. Göteborg.
- Lönnroth, E. 1982. Administration och samhälle i 1000-talets Sverige. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* Nr 4.
- Moberg, O. 1987. Slaget vid Helgeå och dess följder. *Scandia* 53.
- Moltke, E. 1976. *Rünernerne i Danmark og deres oprindelse*. Köpenhamn.
- Nielsen, K. M. 1945. Var thegnerne og drengerne kongelige hirdsmænd? *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1945.
- Nusvensk Ordbok*. Av Olof Östergren. Stockholm 1981.
- Paulsen, P. 1936. *Der Goldschatz von Hiddensee*. (Fuhrer zur Urgeschichte. Herausgegeben von Hans Reinerth. Band 13) Leipzig.
- Peterson, L. 1994. *Svenskt runordsregister*. Uppsala.
- Randsborg, K. 1980. *The Viking Age in Denmark*. London.
- Reynolds, S. 1994. *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford. (Cit. paperback edition 1996).
- Rumble, A. 1994. Introduction: Cnut in Context. I: *The Reign of Cnut: King of England, Denmark and Norway*. Red. A. Rumble. London.
- Sawyer, B. & Sawyer P. 1993. *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800–1500*. Minneapolis and London.
- Sawyer, B. 1994. Appendix: The evidence of Scandinavian runic inscriptions. I: *The Reign of Cnut*. Red. A. R. Rumble. London.
- Sawyer, P. 1988. *Da Danmark blev Danmark. Fra ca. år 700 til ca. 1050*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Bind 3. Köpenhamn.
- Sawyer, P. 1993. Rikssamlingen i England og Sverige, sammenlignet med den norske rikssamling. I: *Rikssamlingen og Harald Hårfagre*. Red. M. S. Vea. Historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993. Karmøy.
- Sawyer, P. 1994. Cnut's Scandinavian Empire. I: *The Reign of Cnut*. Red. A. R. Rumble. London.
- Skre, D. 1998. *Herredømet. Bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr.* Universitetsforlaget. Oslo.
- Snorre Sturluson. *Norges Kongesagaer*. Oversettelse Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. 7 opplag. Oslo 1992.
- Snædal, T. 1985. "han flydde inte vid Uppsala..." Slaget på Fyrisvallarna och några skånska runstenar. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland*. nr2 1985.
- Stein, G. J. 1998. Heterogeneity, Power, and Political Economy: Some Current Research Issues in the Archaeology of Old World Complex Societies. *Journal of Archaeological Research*, Vol 6, No 1, 1998.
- Stoklund, M. 1991. Runesten, kronologi og samfundskonstruktion. Nogle kritiske overvejelser med udgangspunkt i runesenene i Mammenområdet. I: *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Red. M. Iversen. Århus.
- Strid, J. P. 1987. Runic Swedish thegns and drengs. I: *Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985. Konferenser 15*, Stockholm.
- Svanberg, F. 1998. Exclusive Jewellery, Borgeby and Western Scania c. 950–1050. *Fornvännen* 93.
- Sveaas Andersen, P. 1977. *Samlingen av Norge og Kristningen av landet 800/1130*. Handbok i Norges historie bind 2. Universitetsforlaget. Oslo.
- Svenska Akademiens ordbok. 1893. *Ordbok över svenska språket. Utgiven av Svenska Akademien*. Lund.
- Sveriges Runinskrifter*. 1900–. Stockholm
- Söderwall, K. F. 1884–1918. *Ordbok öfver det svenska medeltidsspråket*. Lund.
- Tesch, S. 1990. Stad och stadsplan. I: *Makt och människor i kungens Sigtuna. Sigtunautgrävningen 1988–90*. Red. S. Tesch. Sigtuna museer.
- Tunberg, S. 1940. *Götarnas rike*. Stockholm.

Övriga källor

Runtextdatabasen. Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet.